

IVAN MOHORIC

PRAVILA BRATOVŠČINE KOVAČEV IN KLJUČAVNIČARJEV V ŠKOFJI LOKI IZ LETA 1678

Na začetku Novega veka so bili škofjeloški kovači in ključavničarji združeni v bratovščino, ki je imela potrjena pravila od svoje zemljiške gosposke in od mestne uprave. Ohranjena pravila kažejo, da je bila bratovščina cerkvenega izvora. Rokodelci in obrtniki so v tej dobi namreč ustanavljali bratovščine za kritje stroškov vzdrževanja, opreme in razsvetljave posameznih oltarjev ali kapelic. Nekatere bratovščine pa so posedovale tudi zemljiške posesti, zgradbe in kmetije, ki so jih dajale v zakup in katerih donos so uporabljale za svoje namene. Premoženje bratovščin so po večini upravljali cerkveni ključarji ali pa cehovski mojstri. Bratovščine so skrbele za svečano proslavo praznikov obrtniških zaščitnikov ter rokodelskih obletnic, ob katerih so pri oltarju svojega zaščitnega patrona darovali pete maše. Vsako četrletje so za dušni mir umrlih članov dali brati maše zadušnice. Člani bratovščin so plačevali za prekrške proti pravilom ali za neizpolnjevanje dolžnosti, ki so jih nalagala pravila, bratovščini kazni v vosku, katerega je bratovščina darovala cerkvi za svečavo, deloma pa je dala iz njega izdelati umetno okrašene sveče, s katerimi so se člani bratovščine in s svojo cehovsko zastavo udeleževali cerkvenih svečanosti in pogrebov svojih članov.

Kovaška obrt je bila v Škofji Loki močno razvita in številno zastopana. Poleg žebjarjev so spadali k njej fužinski kovači, umetni kovači in izdelovalci sekir, kovači kuhinjske opreme in posode in končno tudi ključavničarji. Škofjeloška kovaška obrt se je razvijala v neposredni zvezi s pridobivanjem železa v Selški in Poljanski dolini ter z žebjarstvom v Že-

Ključavničarski izvesek pred bivšo delavnico Franca Jesenka v sedanji Kopališki ulici. (Sedaj v loškem muzeju.)

leznikih. Umetno kovaštvo se je v Škofji Loki povzpelo do visoke stopnje dovršenosti, kakor kažejo še mnogi ohranjeni spomeniki, okovja, okenske mreže, svečniki in stojala in stara kuhinjska posoda. Zavod za pospeševanje obrti pri Trgovski zbornici v Ljubljani je hranil v svojih zbirkah izredno zanimive izdelke loškega umetnega kovaštva, ki so kazali dovršeno tehniko kovanja, razvit umetniški čut in smisel za kompozicijo in ki so bili v preteklih stoletjih izkovani v Škofji Loki od umetnikov kovačev, katerih imena nam žal niso ohranjena.

V mestu samem je obstajalo več bratovščin rokodelcev in obrtnikov, ki so od časa do časa obnavljale oziroma zaprosale zemljiško oblast ali mestno gosposko za ponovno potrditev ali obnovo pravil. V 17. stoletju pa je deželni knez odvzel zemljiški gosposki pravico podeljevanja in potrjevanja obrtniških pravil in si pridržal podeljevanje svoboščin in privilegijev rokodelcem kot svojo izključno vladarsko pravico. Zato so loški kovači zaprosili deželnega kneza, da bi jim ponovno potrdil pravila, po katerih so se do takrat ravnali, in odobril svoboščine, ki so jih prejeli in uživali od prejšnjih oblasti. V ta namen so predložili cesarju Leopoldu leta 1678 prepise pravic, ki so jim bile podeljene od prejšnjih oblasti in prosili za potrditev. Pravila, kateri prepis hrani državni arhiv v Ljubljani, nosijo obeležje dobe pred tremi stoletji in se glasijo v prostem slovenskem prevodu takole:

»Mi, Leopold, po milosti Božji izvoljeni rimski cesar, v vseh časih množitelj države, v Nemčiji, na Ogrskem, na Češkem, v Dalmaciji, na Hrvaškem in v Slavoniji kralj, nadvojvoda avstrijski, vojvoda burgundski, brabanški, štajerski, koroški in kranjski, luksemburški, württemberški, gornje in dolnje šlezijski, knez švabski, mejni grof Svete Rimske države, v Burggau, na Moravskem, na Gornje in Dolnje Lužickem, pokneženi grof habsburški, tirolski, v Burgerlandu in na Goriškem, deželni grof alzaški, gospod v Slovenski marki, v Portenau in Säluis,

zapovedujemo javno s tem pismom in dajemo na znanje vsem, da so nam dali ponižno na znanje vsi umetni, fužinski kovači, žebljarski ter sekirni kovači in tudi ključavničarji v mestu in pod gosposko Loka v naši vojvodini Kranjski, da imajo od svojih prednikov in od freisinske škofije, kot svoje gosposke, ter da posedujejo zelo različne privilegije in obrtne rede, ki so jih dobili od imenovanega mesta in gosposke, in ki so bili večkrat potrjeni.

*Medtem smo Mi v naših deželah s patentom izdanim leta šestnajstosedemins-
šestdeset milostno ustavili izdajanje in potrjevanje takih svoboščin od zasebnih oblasti.*

*Zaradi tega so ponižno zaprosili, da bi blagopolili z našo cesarsko in deželno-
knežjo močjo omenjene privilegije in artikule milostno potrditi ali pa jim izdati nove,
kakor so jih nam v overjenem prepisu predložili in ki se glasijo kakor sledi:*

Prvič: Vsa navedena bratovščina je izbrala za svojega patrona sv. Eligija v hvalo in čast vsemogočnega Boga, njegove ljube Matere, češčene Device Marije, in daruje v imenu sv. Eligija kot svojega patrona na njegov praznik (dne 21. junija) peto mašo v cerkvi sv. Jakoba pri oltarju bratovščine sv. Rešnjega Telesa, drugo pa v farni cerkvi sv. Jurija v Stari Loki pri oltarju sv. Valentina v isti kapelici, kjer se pri obeh oltarjih nahajajo slike patrona sv. Eligija. Teh maš se morajo udeležiti domačini in tudi vsi na področju gosposkinega sodstva nahajajoči se včlanjeni bratje so, izozemši primer višje sile ali drugačnih tehtnih vzrokov, pod kaznijo dveh funtov voska dolžni prisostopati svečanostim, kakor tudi poznejšemu obračunu četrletnih dajatev.

Drugič: Po opravljeni službi božji je pri cehovskem očetu sestanek z vsemi člani in nato obračun poslovanja za to leto, na katerega je vsak dolžan počakati.

Tretjič: Po pregledanem in opravljenem obračunu ima takratni cehovski oče s svojimi cehovskimi mojstri predati svoje posle. Člani zbora jih nato lahko zopet potrdijo ali pa izvolijo druge, ki naj se predstavijo kot častno mestno sodišče, ki naj jih brani, štiti in varuje proti pojavom sušmarjev ali zakotnih mojstrov. Za klicarja bratovščine ali mežnarja ostaneta, dokler ne nastopijo novi, dva mlajša člana.

Četrtrič: Na sv. Rešnje Telo se morajo vsi člani, ki se nahajajo na tem področju, zgodaj zjutraj zbrati v cerkvi sv. Jakoba ter se pod kaznijo dveh funtov voska ude-

ležiti procesije z zastavo bratovščine in z gorečimi svečami v najlepšem redu in pobožnostjo.

Petič: Vsako četrletje je na ponedeljek po prvi nedelji sv. maša pri oltarju bratovščine sv. Rešnjega Telesa, katere so se dolžni pod kaznijo enega funta voska udeležiti domači bratje in sestre.

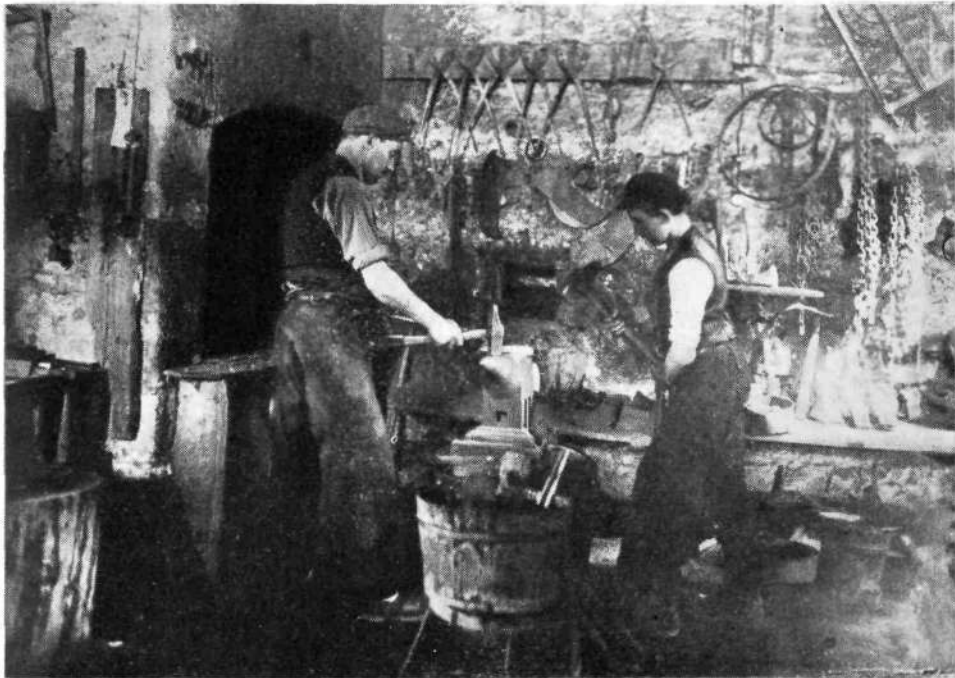
Šestič: V navadi je, da se vsako leto bere sv. maša v cerkvi sv. Florijana v Gorah, da bi jih sv. Florijan pri najvišjem priprošnjiku obvaroval pred hudim ognjem. Na ta dan naj določeni cehovski mojstri pregledajo ognjišča. Po njihovi odločbi se mora napraviti, kar je zaradi varnosti proti požaru potrebno ukreniti pri enem ali drugem ognjišču. Kdor tega ne bi storil, mora plačati v skrinjo dva funta voska. Cehovskim mojstrom pritiče za njihov trud 41 krajcarjev ter vino in kruh.

Sedmič: Vsaki dve leti da bratovščina narediti iz rumenega voska sveče za Rešnje Telo in jih proti primerni pristojbini razda svojim članom.

Osmič: Če bi želel vstopiti vajenec, da bi se izučil ene ali druge naštetih obrti, mora biti zakonskega stanu. Po prestani štirinajstdnevni preizkušnji se ga sprejme ob navzočnosti vseh članov, kakor določajo pravila, za tri leta kot vajenca. Po končanih treh letih ter pravilni izučitvi naj ga častno članstvo proti plačilu renskega tolarja v skrinjo oprostí ter po zmogljivosti in po obojestranskem sporazumu izplača. Mojstrov sin naj bo plačanja tolarja oproščen.

Devetič: Če potrebuje mojster že izplačanega pomočnika ali hlapca še naprej za svoje delo, je ta dolžan delati proti ustreznemu dnevnemu ali tedenskemu plačilu pri njem še leto dni. V nasprotnem primeru bi moral še dve leti več potovati. Sinovom mojstrov, če so se pravilno izučili obrti pri svojih starših, je potovanje prepuščeno po svobodni izbiri.

Desetič: Noben mojster ne bi smel pod kaznijo štirih funtov voska vajenca drugega mojstra pred dogovorjeno učno dobo iz kakršnega koli vzroka pregovarjati ali pa ga odganjati.

Bičkova kovaška fužna ob Sori

Foto inž. Tone Mlakar

Enajstič: *Ako bi vajencu umrl učni gospodar pred iztekom učne dobe in če zapuščena vdova ne more imeti pomočnika, naj se vajenca izroči drugemu mojstru, da prestane pri njem ostanek učne dobe.*

Dvanajstič: *Ce bi želel kdo vstopiti v eno od imenovanih obrti in se včlaniti kot mojster, se to mora zgoditi le pred splošnim sestankom vse bratovščine, da odloči če to pravico lahko dobi in če bratje na to pristanejo. Ce je mojstrov sin ali ce poroči mojstrov hčerko, naj se odkupi s primerno odkupnino in ustreznim likofom. Nasprotno pa naj mojstra, ki ni mojstrov sin, pa bi se rad včlanil, sprejmejo proti zmogljivemu darilu v cehovsko skrinjo in ustreznemu likofu.*

Trinajstič: *Ce umre mojster, ki je član bratovščine, se sme zapuščeni vdovi, če ima izučenega sina ali pomočnika, proti plačilu renskega tolarja podeliti obrt in se sme udeleževati tedenskih sejmov in cerkvenih proščenj proti temu, da plačuje bratovščini letno ustrezne pristojbine.*

Štirinajstič: *Ce umre sobrat ali sestra ali njih zakonski otroci, spremijo sobratje in sestre njihovo mrtvo telo do groba in počakajo na njihovo oporoko. Tudi take, ki so brez premoženja, so dolžni sobratje dati pokopati.*

Petnajstič: *Sobratje so dolžni, da se pod kaznijo 2 funtov voska udeležijo vsakega četrletnega pa tudi drugih sestankov, ki jih skličejo po potrebi, in pokorno poslušajo brez ugovorov in protivenja, kar se poroča, in se pri tem pozorno obnašajo.*

Šestnajstič: *Ce ima neki brat v rokodelskih zadevah nekaj proti drugemu, mora to prijaviti bratovščini pri odprti skrinji in v vsej skromnosti. Ce pa bi kdo zahteval izredni sestanek, naj plača bratovščini za četrtno vina in za 4 krajcarje kruha.*

Sedemnajstič: *En mojster naj drugemu ne graja njegovega dela in tudi ne proti drugim ali tujim ljudem, sicer zapade kazni dveh funtov voska.*

Osemnajstič: *Prav tako naj mojstri pridno in zvesto izvršujejo priučeno obrt, in delajo, da ne bi bilo pritožb proti njim.*

Devetnajstič: *Ce se v mestu Loki ali na celem sodnem področju njene gosposke pojavi kak šušmar ali zakotni mojster, naj ga s pomočjo oblasti odstranijo in po sodnem slugi kaznujejo. In če bratovščina zaprosi, naj ji oblasti pospešeno podelijo in dovolijo pomoč.*

Dvajsetič: *Ce prinese šušmar svoje izdelke na tedenski semenj in če se ga tam zaloti, naj se zahteva od njega, da preneha in se ga posdari, kakor zasluži. V nasprotnem primeru naj se mu po sodni poti odzame blago.*

Enaindvajsetič: *Vsak mojster in pomočnik je dolžan plačati četrletno v skrinjo bratovščine en groš ali 10 pfenigov.*

Dvaindvajsetič: *Vsak nov mojster naj plača za vpis v knjigo bratovščine 40 krajcerjev.*

Triindvajsetič: *Ce naj se pomočnika napravi za mojstra, ki bo upravičen izvrševati obrt, mora najprej predložiti rojstni list in učno pismo ali pa ju v določenem roku preskrbeti.*

Štiriindvajsetič: *Noben mojster ne sme gospodu ali kmetu, pa najsi bodi kdorkoli, napraviti delo, če je dotični še dolžan drugemu mojstru in je bil na to opozorjen. Niči ne sme pričeti z delom, dokler naročnik ni obračunal s prejšnjim mojstrom in je bilo izvršeno delo izplačano, sicer plača kazen dveh funtov voska.*

Petindvajsetič: *Ravno tako ne sme nihče v tem mestu in pod to gosposko, kakršnega koli stanu bi bil, izdelovati iz železa izdelke in žeblje, umetne ali kakorkoli imenovane, ki jih oni sami izdelujejo, jih prodajati ali nuditi na prodaj, izvzemši tolčeno posodo, če se ni poprej sporazumel z bratovščino, se prilagodil pravilom in se vanjo vključil.*

In ko smo milostno tako pregledali njihovo ponižno in spodobno prošnjo, smo njihove zgoraj navedene obrtne svoboščine in artikle, ki jih posedujejo in po katerih se ravnaajo, lahko po resnici in pravici odobrili, jih milostno konfirmirali in potrdili.

Konfirmiramo in potrjujemo Vam jih kot vladajoči gospod, deželni knez na Kranjskem, z vednostjo in s pomočjo tega pisma ter mislimo, poudarjamo in hočemo, da naj ostanejo vsi in tudi po vsebini artiklov v celoti v veljavi in naj se jih vsi umetni fužinski, žebljarski in sekirni kovači ter tudi ključavničarji v mestu in pod loško gosposko trdno držijo in naj noben nič proti njim ne ukrepa.

Škofjeloški kovači in ključavničarji so se sestajali v svojem cehu še pred zadnjo vojno
(Original v loškem muzeju.)

In zapovedujemo nato vsem in vsakomur, našim podrejenim cerkvenim in posvetnim oblastem, namestnikom, glavarjem, vicedomom, upraviteljem in skrbnikom, deželnim oskrbnikom, županom, sodnikom, svetnikom, meščanom, občanom in vsem drugim našim uradnikom, podanikom in zvestim, s tem pismom resno in odločno in hočemo pri zgoraj imenovanih umetnih, fužinskih, žebljarskih, sekirnih kovačih, ključavničarjih in njihovih potomcih na tem obrtnem redu, ki je od njih prepisan in smo ga milostno potrdili, vztrajati, dokler bodo ostali pri rimsko-katoliški cerkvi in pri obljubljeni službi božji, da jih bomo ščitili, varovali in branili in pustili, da se po njih ravnajo in ostanejo mirni, da jim ne bomo delali težkoč in ovir niti na noben način dovolili drugim, komur je naša naklonjenost ljuba in se hočejo izogniti težki kazni in naši nemilosti, da bi to delali.

To mislimo resno; sicer pa si pridržujemo za nas in naše potomce pravico, da lahko zgoraj odklučeni red po našem milostnem dopadajenju in ob priložnosti vsak čas skrajšamo, razširimo ali pa celo ukinemo.

Za objavo opremljamo to pismo z grbom in našim cesarskim pečatom. Dano v našem mestu Dunaju petnajstega dne v mesecu marcu entisoč šesto sedemdeset-osmega leta po blagoslobljenem rojstvu našega preljubljenega Gospoda in Odrešenika in v dvaindvajsetem našega rimskega in v triindvajsetem ogrskega in v dvaindvajsetem letu češkega cesarstva.

Leopold I. r.

Bratovščine so se ohranile še po prepovedi ustanavljanja novih rokodelskih cehov in kljub ukinitvi cehovskih organizacij pod francosko upravo. Poslovale so še nekaj desetletij po uveljavljanju obrtnega reda iz leta 1859, ki je dokončno ukinil vse privilegije in predpravičice prejšnjih obrtnih predpisov in uzakonil obrtno svobodo. Šele v osemdesetih letih preteklega stoletja so se namesto cehov in bratovščin formirala skupna krajevna oziroma strokovna združenja obrtnikov, ki so prevzela del dediščine starih tradicij obrtniške preteklosti. Cerkev v Crngrobu hrani še danes najbogatejšo zbirko fresk z znaki obrtniškega cehovstva, škofjeloški muzej pa zanimive zbirke drugih spominov rokodelske tradicije loškega področja.

Besedilo cehovskih svoboščin kaže, da je bila kovaška obrt v loškem okraju, posebno v mestu samem že v XVI. stoletju močno specializirana. Že sama pravila ceha uvodoma izrecno navajajo pet strok. Kovaški in ključavničarski obrati so delali pretežno za krajevno potrebo. Žebjarji so bili glede na konkurencu Železnikov, Kroke in Kamne gorice v mestu samem le malo zastopani. V celem okraju jih je trgovska zbornica v Ljubljani registrirala leta 1857 še 28. Leta 1875 sta bila v Loki še dva žebjarja, po krizi in uredbi strojne izdelave žičnikov je ostal leta 1880 le še eden. Preden je leta 1870 stekla gorenjska železnica, je bilo število podkovskih kovačev znatno. Leta 1857 so jih našli v loškem okraju 16, ki so kovali konje tovornikom in pozneje vprego prevoznikom izvoznega blaga na glavnih komercialnih cestah.

Poročila iz leta 1870 izkazujejo v loškem okraju 10 ključavničarjev, 16 kovačev, 8 sekirnih kovačev, 2 fužinarja in 1 pilarja. Leta 1875 je zabeleženih v mestu 8, v okolici pa 11 kovačev, 4 ključavničarji v Loki in 6 na podeželju. Po krizi se je leta 1880 število ključavničarjev v mestu povečalo na 5, kovačev pa zmanjšalo na 5. V okolici pa je bilo 12 kovačev in 2 ključavničarja.

Stanovska skupnost, korporativni duh in tradicija pa je združevala obrtnike kovinarske stroke, kakor kažejo ohranjene slike, v skupnem delu za koristi in napredek stroke vse do zadnje vojne.

VIRI IN LITERATURA

Kopija cehovskih pravil v državnem arhivu LRS. Poročilo trgovske zbornice za leta 1857—1860, str. 96—109. Statistično poročilo T. O. Zbornice za leto 1875, str. 8—16. Statistično poročilo T. O. Zbornice za leto 1880, str. 252—260.